

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

Carnaval de Vilanova i la Geltrú

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i implantació de la festa

1. Història de la festa

Les primeres dades concretes sobre el Carnaval de Vilanova i la Geltrú apareixen en les respostes de Francesc de Papiol al Qüestionari Zamora, l'any 1790. En aquest document s'esmenta el Carnaval com a festa ja celebrada en temps passats i encara destacable en aquells moments i es donen dades sobre les "quadrillas" o comparses, la "guerra confitera" i els "confites" que s'hi llençaven, ja calculats en "arrobas". L'època d'apogeu del carnaval vilanoví se situa entre els anys 1850 i 1880. I és des de 1850 que se'n disposa de documentació i informació detallada, deguda, sobretot a l'aparició del "Diario de Villanueva y Geltrú". D'aquest mateix any se'n conserva el "sermó" -mena de proclama de caràcter satíric-burlesc, i el 1851 ja es publica al Diario el programa complet del Carnaval, en què hi apareix una estructura festiva que, bàsicament, és la mateixa que segueix executant-se en l'actualitat. Es tracta d'un carnaval amb els trets i les influències dels carnavals vuitcentistes, propiciats per l'esplendor econòmic que, en aquella època, els indians o americanos van dur de l'altra banda de l'Atlàntic a moltes ciutats de la costa catalana, entre elles Vilanova i la Geltrú. És també a partir d'aquells anys quan comencen a aparèixer a Vilanova les entitats -"societats"-recreatives i culturals de la ciutat, que ràpidament capitalitzaran l'organització del Carnaval, el qual va mantenir-se amb prou intensitat fins l'any 1936. Prohibit per les autoritats franquistes, va seguir latent privadament i en algunes entitats culturals i va ser recuperat al carrer l'any 1955, per una de les societats que sobrevisqueren a la guerra civil, el Foment Vilanoví. La recuperació iniciada llavors es completà definitivament entre els anys 1976 i 1981.

Així, la història del Carnaval, des que n'hi ha documentació escrita, s'ha bastit de l'evolució de multitud d'elements i de les seves especificitats, que han experimentat canvis de format, de dia, de contingut i d'importància en funció dels temps i del que demanava cada circumstància. No obstant, els balls de societat, les mascarades burlesques de diferents tipus i les comparses, amb les seves "guerres" característiques hi han estat sempre presents igual que, des de la segona meitat del s. XIX, la implicació i el protagonisme de les entitats o societats culturals i recreatives -actualment 57-en l'organització i la realització de tots els actes carnavales. Així, el Carnaval actual és continuació directa dels carnavals anteriors a la guerra civil i la dictadura, i manté, bàsicament, el mateix esquema dels carnavals de la segona meitat del segle XIX.

Pel que fa a les interrupcions, a part de la ja esmentada deguda a la guerra civil 1936-1939 i a la posterior prohibició, el Diario acredita en diferents articles i informacions, que el Carnaval no es va interrompre durant les carlinades de 1835 i 1875, ni tampoc per l'epidèmia de còlera de l'any 1854.

2. Característiques actuals, elements i implantació de la festa

El Carnaval de Vilanova comença el dissabte abans de dijous gras amb l'anomenat "Ball de Mantons". El primer precedent d'aquest ball apareix en el programa del carnaval de 1907 d'una de les societats. Actualment, i organitzats per les diferents societats es celebren, aquella nit, una vintena llarga de Balls de Mantons, és a dir, balls de gala normalment amenitzats per una orquestra, als quals assisteixen, els homes, obligatòriament amb americana i les dones, obligatòriament amb el tradicional mantó de Manila, l'abillament de gran gala característic del Carnaval vilanoví. El repertori sol ser de ballables clàssics i moderns, amb una o dues interrupcions en què ja s'interpreta la marxa musical distintiva del Carnaval, "El Turuta" i s'executa per les parelles de balladors una petita mostra de la tradicional "passada" de "Les Comparses".

L'endemà, el diumenge anterior al Carnaval, tenen lloc a la Plaça de les Cols les Competències Musicals, un concert-ball a càrrec de dues formacions musicals que toquen alternativament, en una mena de pactada confrontació artística. Aquest acte ja apareix a les programacions de finals del s.XIX (1889) i va ser recuperat l'any 1999.

El Carnaval es repren el dijous següent: dijous gras. Aquest és el dia reservat per, familiarment, en grups d'amics, o a les diferents societats, celebrar l'àpat ritual de la festa, la Xatonada: una amanida

d'escarola acompanyada amb bacallà esqueixat, tonyina salada i anxoves i amanida amb una salsa, el "xató", que s'elabora a base d'ametlles, avellanes, nyora, i all. De segon plat es mengen truites, i per postres, merenga -dolç elaborat amb clara d'ou muntada i sucre-amb la qual se solen empastifar els comensals els uns als altres, en la primera de les "guerres" que caracteritzen el Carnaval. Moltes de les societats que celebren xatonada aprofiten també per fer la lectura d'un primer "sermó" de caràcter intern. Aquesta pràctica es va mantenir viva, reclosa en àmbits privats o semi-privats, durant l'època de prohibició. A més a més, des de l'any 1972 se se'n va popularitzar espontàniament una altre, protagonitzada per la canalla: "La Merengada", en que la "guerra" de merengues, a càrrec dels més petits, es va estendre pel centre de la ciutat. Actualment es celebra sota control de l'organització del Carnaval en el recinte de la plaça del Mercat, i té una continuació, havent sopat, en una concentració de diverses societats a la plaça de les Cols, on té lloc una nova guerra de merengues, aquesta vegada protagonitzada pel jovent.

El divendres es celebra l'Arrivo, la part més irònica de la festa, una gran cercavila, encapçalada pel Ball de Diables de Vilanova i algun dels dracs de la ciutat i constituïda per centenars de màscares bàsicament agrupades per societats. L'Arrivo apareix ja en el programa del Carnaval del 1851 publicat pel Diari. Cada societat o grup de màscares, normalment, tracta de caricaturitzar o criticar de manera burlesca algun tema, personatge o esdeveniment vinculat a l'actualitat local o senzillament a l'actualitat. Aquesta cercavila constitueix la manera de rebre el rei Carnestoltes, el qual, normalment abillat a la manera dels nobles del segle XVIII, tanca la comitiva des d'una carrossa o carruatge. Posteriorment, a la Plaça de la Vila, pronuncia el "Sermó", que és un repàs, en clau crítica i d'humor, als aconteixements més destacats que han tingut lloc a la ciutat o al país en els darrers mesos. L'organització de la comitiva del rei Carnestoltes i del Sermó va a càrrec cada any d'una de les societats que participen en l'Arrivo, la qual cosa fa que l'aspecte formal d'aquesta part experimenti puntualment canvis que no afecten el conjunt de la celebració. A la nit, es celebren, en algunes de les societats els "Balls de l'Arrivo", el primer dels balls de màscares del Carnaval.

El dissabte al matí tenen lloc, organitzats per diverses societats, i escampats per tot el centre de la ciutat, actes "carnavalers" de tota mena, des de paròdies d'actes esportius fins a actes gastronòmics i infantils, com a preludi del que a la tarda serà la concentració infantil de "L'Arribada del Caramel", acte central del "carnaval infantil" que, amb diferents formats, es va recuperar l'any 1976, i del qual ja n'hi ha notícia en l'esmentat Qüestionari Zamora (1790). També durant el matí de dissabte s'inicien les representacions del "Ball de Malcasats". Aquest "ball", format per una comitiva de màscares que parodiï diverses parelles de casats amb problemes i les autoritats que els jutgen, respon a les característiques dels balls parlats -en aquest cas de tipus burlesc-habituals en les festes majors del Penedès i el Camp de Tarragona fins el segle XIX. Va acompanyat per la música original del ball, interpretada per una banda de ministrers. Es va recuperar l'any 2000 traient-lo del seu context de festa major per incorporar-lo al Carnaval. Les representacions itinerants d'aquest ball pels carrers del centre continuen a la tarda, en què coincideixen amb el seguici del "Moixó Foguer", esperpent ja esmentat en articles de començament del s.XX al Diari, referits a la no interrupció del Carnaval durant la carlinada de 1835, aquesta mascarada està ja documentada com "de molts anys enrera" en programes de Carnaval de 1908. Consisteix en un simulacre de passeig i exhibició d'una bèstia emplomada de blanc, mena d'ocell humà untat de mel i revestit de plomes que apareix i desapareix de dins d'una caixa, incitat per una de les màscares que el transporten i acompanyen. Com el "moixó", les màscares d'aquesta comitiva, duen la cara completament tapada i vesteixen roba de dormir de color blanc. S'acompanyen d'una cobla de flabiols i sacs de gemecs. La nit de dissabte és, tradicionalment, la "Nit de Mascarots". La màscara tradicional del carnaval vilanoví porta la cara completament tapada i és, per tant, un personatge incògnit i normalment burlesc que procura conèixer i no ser reconegut, tot i que en els darrers anys i en els actes més massius, com l'Arrivo, o la pròpia Nit de Mascarots, han proliferat les disfresses a cara descoberta i el mascarot tradicional ha quedat reduït a una minoria. Aquests mascarots, normalment individuals o, en tot cas, lliures de qualsevol

organització lligada a les societats del Carnaval, passegen per la ciutat o acudeixen als balls que organitzen diferents societats i la pròpia organització del Carnaval.

El dia central de la festa és el diumenge de Carnaval, amb Les Comparses, l'acte més emblemàtic, de participació massiva. Es tracta de la desfilada d'un gran nombre de parelles (unes 4.000 aproximadament en l'actualitat) arreglades en grups, cadascun al darrere de la bandera de la seva societat saltant al ritme d'una marxa molt popular anomenada "El Turuta". Al mateix temps que salten, es llancen, entre les diferents comparses i al públic que les contempla, una gran quantitat de caramels. Els homes, duen barretina i vesteixen l'uniforme propi de cada societat i les dones vesteixen amb faldilla, un o dos clavells al cap i mantó de Manila. Les Comparses, van acompanyades per una secció d'una banda de música o per una xaranga o similar i conflueixen en diferents torns a la Plaça de la Vila, on tenen lloc, si l'espai ho permet, les passades de lluïment i les tradicionals "guerres" de caramels.

El mateix diumenge, al vespre, tenen lloc "Les Danses" a la plaça de les Cols. Recuperades l'any 1976 després d'un segle de no ser ballades en el seu propi context –la darrera data documentada és 1875, però ja l'any 1851 el Diario en deia "las antiguas danzas" i el 1861 un ban municipal les qualificava d'antic costum-són de participació lliure i multitudinària. Per ballar-les cal formar grups de tres -un home amb dues dones-: primer s'executa un passeig d'inici, que dóna pas a un ball pla de pas senzill i segueix, formant cercle els tres balladors, amb un galop de corrandia per acabar amb un passeig de comiat. La música va a càrrec d'una cobla, que intercala la interpretació de Les Danses amb altres ballables de caire vuitcentista.

Dilluns a la tarda té lloc un altre dels actes del carnaval infantil, la Comparsa del Vidalet, que integrada per parelles de nens i nenes disfressats i acompanyada per diverses xarangues recorre la ciutat per acabar a la Plaça de la Vila amb el Ball del Paperet. Al vespre surten els "Cors de Carnestoltes", grups apadrinats normalment per alguna societat, que canten, utilitzant melodies populars o de moda, lletres iròniques i humorístiques i que tenen el seu primer precedent documentat en les "estudiantines" ja presents en el carnaval de 1858. Primer fan un recorregut no concretat pels carrers del centre i finalment conflueixen al Teatre Principal, on cada Cor ofereix una mostra del seu repertori.

Dimarts al vespre té lloc la cercavila dels Gegants de la Cuyna Vella, recentment recuperats, acompanyats de la seva fanfària. Aquesta parella de gegants cuiners, caricaturescos i de braços articulats es troben documentats en alguns actes dels carnivals de finals del s. XIX. A la nit, té lloc el sopar, la ruta i el "Ball del Vidalot", última reminiscència de l'antiga Comparsa del Vidalot, una comparsa de mascarots que des que apareix documentada al Diario (1851) i als programes de Carnaval del s. XIX, era considerada com la més característica dels carnivals vilanovins i que actualment protagonitza el darrer dels grans balls de màscares del Carnaval.

El Carnaval es tanca el Dimecres de Cendra, amb "l'Enterro de la Sardina" i el "Testament" del rei Carnestoltes, organitzat per alguna de les societats del Carnaval. En primer lloc, s'obre al públic l'anomenada "casa mortuòria", on s'exposa el ninot que representa al rei, el qual és visitat per multitud de persones abans d'iniciar-se la mascarada fúnebre-burlesca de l'Enterro, que acaba a la Plaça de la Vila amb la lectura del "Testament", en el qual es repassen, en clau crítica i irònica, els fets més destacats del Carnaval que s'acaba. L'acte es clou amb una àpat popular a base d'arengades a la brasa, preparat a la mateixa plaça per una altra de les societats que participen en la festa.

ELEMENTS DEL CARNAVAL DE VILANOVA

Les Comparses

Són l'acte més emblemàtic i característic del carnaval vilanoví, i ja les esmenta Francesc de Papiol en les seves respostes al Qüestionari Zamora l'any 1790, esmentant també les guerres de "confites" que

les caracteritzen. Han estat sempre presents en els carnivals vilanovins, i van ser el primer acte de carrer en ser recuperat -1955-després de la interrupció provocada per la guerra civil i la dictadura. Les Comparses són un ritual rigorós i al mateix temps disbauxat que s'inicia a primera hora del matí del diumenge de Carnaval, quan els comparsers es reuneixen a les seves societats, normalment després d'un intercanvi de regals i d'haver recollit el comparser a la comparsera a casa seva, en el cas – molt habitual-de parelles no casades. A les 9 en punt del matí, des de tots els punts de la ciutat s'inicia la desfilada de milers de parelles, entre infantils, juvenils i “grans” arrencades darrera de la bandera de la seva societat o “comparsa” –unes 90 en totals saltant amb una determinada tècnica i intensitat, al ritme, entre d'altres, d'una marxa -El Turuta-que, escrita inicialment l'any 1926 com a pasdoble, va ser utilitzada durant molts anys com a marxa militar i es va incorporar com a música d'acompanyament a Les Comparses a finals de la dècada de 1950. La tonada es va popularitzar ràpidament i en l'actualitat és pràcticament l'himne de tot el Carnaval.

Al mateix temps que salten, les diferents comparses es llancen a grapats, entre elles i al públic que les contempla des dels carrers i els balcons, una quantitat de caramels que cal mesurar en tones. A més, cada vegada que en un carrer o plaça coincideixen dues o més Comparses es produeix, espontàniament, una “guerra” de caramels, de major o menor intensitat segons els casos. A tal efecte van proveïts, els homes, amb un mocador carregat de caramels i un uniforme basat en pantalons i sabates negres, americana, armilla, camisa, brusa o samarreta de diferent color segons la societat a què es pertany i barretina, també de diferent color segons la societat. Les dones, vesteixen obligatòriament vestit o faldilla, un o dos clavells fixats al cabell i mantó de Manila a les espatlles. Les fileres, formades normalment per entre 25 i 100 parelles, van acompanyades per una secció d'una banda de música o per una xaranga o similar. Les Comparses solen aturar-se en diferents moments durant el matí, normalment a les places, per tal que la música que les acompanya interpreti algun ball de parella o bé per fer passades i altres figures de lluïment.

A mig matí es fa una pausa per esmorzar i seguidament es repren el mateix ritual fins que a una hora convinguda i en diferents torns, Les Comparses conflueixen a la Plaça de la Vila, on, en un marc excitat i extraordinàriament atapeït tenen lloc, si l'espai ho permet, les passades de lluïment i, a continuació les tradicionals “guerres” de caramels, adaptades a l'actual realitat de gran diversificació de comparses i de manca d'espai degut al gran nombre de participants. Malgrat l'aparença disbauxada aquestes batalles mantenen un cert ordre que tothom coneix i compleix i que consisteix en un conjunt d'alternances d'atac i retirada entre els membres de les diferents comparses, els quals, en un moment donat dirigeixen “l'atac” també cap al públic i cap als balcons de la plaça, en particular cap al balcó de l'Ajuntament. Finalitzada la batalla, les banderes de les diferents comparses pugen al balcó de l'Ajuntament on se'ls imposa una llaçada i són onejades, mentre la banda de música interpreta alguna peça ballable per als comparsers que omplen la plaça, el terra de la qual, com el de molts carrers i places de la ciutat està ja ple de caramels que són trets, a palades, després de cada concentració.

Barcelona, març de 2010